

17/5
HERBERT TINGSTEN:

Lord Randolph Churchill —

FÖR MER ÄN femtio år sedan skrev Winston Churchill sin berömda bok om fadern, lord Randolph Churchill. Den hör till de stora engelska biografierna genom sin intensitet i berättandet och sin både pregnanta och passionerade stil. Men den har betydande brister: många dokument av vikt undanhålls läsaren, tendensen att överskyla svagheter och framhäva förtjänster är än mera påtaglig än i de flesta brittiska biografier — tyvärr så ofta mera äreminnen än levnadsteckningar. Nu har en ung forskare, *Robert Rhodes James*, genom en ny biografi (*Lord Randolph Churchill*, Weidenfeld and Nicolsen, 36 shilling) kompletterat Winston Churchills arbete. Boken är mera öppen och uppriktig, refererar eller återger nya aktstycken; den är självfallet inte skriven med samma glans, om också med nästan samma beundran. Underlaget för en karaktäristik är breddat, men mycket återstår, och kommer kanske alltid att återstå, i skildringen av Randolph Churchills lysande och tragiska liv.

Churchill föddes 1849, andre son till den sjunde hertigen av Marlborough. Han studerade i Eton och Oxford utan utmärkelse, liksom sonen en glad och vild pojke och yngling, utåtvänd, extravagant och ärelysten. Någon bildad och intellektuellt inriktad man blev han aldrig — filosofi, ekonomi, tänkande i mera systematisk mening var honom alltid främmande — men han läste en del historia, främst Gibbons "Decline and Fall", vars briljans, ironi och självsäkra ytlighet för honom som för så många andra begåvade dilettanter blev en förebild. Vid 24 års ålder gifte han sig med en skön och rik amerikanska, vid 25 blev han representant i underhuset för Woodstock, en valkrets som nära nog var ett annex till familjeslottet Blenheim. Det tycktes inte vara något märkvärdigt med denne societetsman och rävjägare, men några år senare var han ett av den engelska politikens stora namn, det konservativa partiets hopp efter den dode Disraeli.

Lord Rosebery, vars lilla skrift om Randolph Churchill innehåller många fina iakttagelser och ännu finare formuleringar, anser att språnget från den gyllene ungdomen till den politiska karriären var en reaktion mot social ostracism. Som James berättar var prinsen av Wales (sedan Edvard VII) och Randolphs äldre bror — då markis av Blandford, något senare hertig av Marlborough — rivaler om en dam; då Randolph i ett kritiskt läge tog broderns parti bröt prinsen av Wales bekantskapen med honom, och en stor del av den engelska societeten följde det höga exemplet. Det ursinne Randolph kände "vände honom till politiken", skriver Rosebery. "Den blev utloppet för hans undertryckta raseri." Skandalen sammanföll i tiden med att

Randolph blev sekreterare åt sin far, som utnämndes till vicekung på Irland och därigenom nödgades att sätta sig in i den irländska frågan — den enda politiska fråga som han någorlunda kom att behärska och som blev språngbrädet för hans främsta aktioner.

Efter valet 1880, då Disraelis konservativa majoritet bröts och Gladstone bildade sin andra regering, kom den unge Churchills tillfälle. Regeringen var svag: genom inre splittring, genom konflikterna och oroligheterna på Irland, genom en rad tillfälliga men besvärliga intermezzon, särskilt den lika löjliga som irriterande tvisten kring frågan om den liberala ateisten Bradlaugh's rätt att ta plats i underhuset utan att avlägga ed i vanlig ordning. Den reguljära oppositionen var, särskilt efter Disraelis död år 1881, också svag, en opposition av äldre gentlemen, ledda av sir Stafford Northcote, mot en regering behärskad av äldre gentlemen. Det blev en härlig tid för de arga unga männen, Parnell som de irländska nationalisternas chef, Dilke och Chamberlain bland liberalerna, och framför alla andra lord Randolph Churchill. Randolph och några likasinnade — det fjärde partiet, som de halvt skämtsamt kallades — angrep regeringen, och främst den gamle Gladstone, utan hänsyn och utan skrupler, samtidigt som de med förbindligt förakt behandlade högerens officiella

ledare. Politiken blev en fortsättning av den glada ungdomen, en kombination av spel och jakt, med obstruktion, inpass, slag under bältet i stället för kort och hästar. Randolph gjorde sensation genom sin fräckhet, liksom Disraeli fyrtio år tidigare och F E Smith trettio år senare; vid glada middagar funderade det fjärde partiet ut de klyschor och knep

Randolph Churchill imiterar Disraeli. Karikatyr ur Punch.

Winstons far och förebild

Lord Randolph Churchill och hans hustru vid tiden för deras giftermål.

som den i nonchalans och kvickhet suveräne unge lorden skulle bruka under den nattliga debatten. Ibland samverkade man med irländarna, ibland med de missnöjda radikalerna inom det liberala partiet; det gällde inte saken, utan att, som Randolph uttryckte det, "pina regeringen". En gång liknade Randolph Gladstone vid Redschild pascha, i ett bekant brev av Disraeli år 1830 skildrad som Albaniens bödel; en annan gång avbröt han ett stort tal med att sända en vän efter en grogg — "kom i håg, Gorst, konjak och seltzer", kommanderade han inför det häpnadsväckande underhuset.

Men snart blev Randolph också en stor folktalare, med fullt hus i stadernas största lokaler. Hans biografer påstår att dessa tal — i motsats till de flesta gamla politiska föredrag — fortfarande behåller sin friskhet. Det är sant, men med en viktig reservation som inte görs av de beundrande levnadstecknarna. Talen är roliga, därför att de genom sin osaklighet blir tidlösa. Det bästa är skoj, ironi, oförsämdhet — allt på gränsen till clowneri. Han hänade motståndares rikedom trots att han själv på understöd och skulder levde som en furste. Berömd och typisk är den passage som skämtar om Gladstones rekreation att fälla träd; det är en glänsande revysketch om den gamle allvarlige statsmannen, som under trädhuggningen mottar en vördnadsfull delegation och deklarerar ut spånor som minnen — "skogen sörjer för att mr Gladstone skall få svettas". Genom sådana nummer blev Randolph populär som ingen annan bland arbetare och enkelt folk; "klipp till dem, Randy", ropade man på folkmötena för att egga artisten till nya bravader.

Självsäkerheten och ärelystnaden växte. Randolph trängde in i den konservativa valorganisationen och lyckades dels göra den mera effektiv — såsom Chamberlain tidigare med liberalerna — dels skaffa sig själv en dominerande position. Han bildade Primrose league, som med sina fester, grader, dekorationer och fina titlar blev ett medel att föra samman de förmåna och valboskapen,

en givande investering i snobberi. Själv var Randolph väl skickad att spela den folkliga aristokratis roll. Med sin smärta elegans, sina buskiga mustascher, sina utstående ögon, sin muntra fräckhet verkade han djärv, festlig och tillika en aning burlesk, en ädling med det drag av överdrift och karikatyr som avvärjar irritationen.

I juni 1885 störtades Gladstone genom en tillfällig majoritet av de konservativa och irländarna i förening; Randolph ledde den enastående demonstration efter vöteringen då segrarna steg upp på bänkarna och viftade med näsdukar och papper under hurra-rop och vrål. Underhuset kunde inte upplösas, eftersom nya röstlistor måste göras upp efter den nyss beslutade rösträttsreformen, och den konservativa ledaren i överhuset, lord Salisbury, bildade sin första regering. Randolph Churchill blev minister för Indien. Enligt många utsagor var han en nitisk och duglig departementschef; den märkligaste händelsen under hans korta ministertid var annexionen av Burma. Redan i detta skede visade han den benägenhet att blanda sig i alla frågor och att konkurrera med premiärministern som senare ledde till hans politiska fall.

Men det var läget inför de stundande valen som stod i centrum av intresset. De irländska nationalisterna, som föllt Gladstone på grund av hans tvångslagstiftning för Irland, krävde självstyrelse för ön, och en tendens att tävla om deras gunst framträdde inom båda de stora engelska partierna. Dels gällde det en eventuell allians med nationalistpartiet, dels de i England bosatta irländarnas röster, som ansågs

avgörande för valutgången i ett stort valkretsar. I denna tävling spelade Randolph en viktig roll. I samtal med Parnell gjorde han uttalanden som måste anses innebära en överenskomst; ögögen lovade att inte föreslå en tvångslag mot att Parnell uppmånade irländarna i England att rösta konservativt. Något löfte om självstyrelse för Irland gav inte Randolph, men att han inte förtalade sig mot denna lösning näste — såsom Rosebery och James betonar — av irländarna ha tolkats som ett bevis på att han i varje fall inte var omedgörlig. I privatbrev till Salisbury förordade Randolph den mot alla eftergifter för nationalisterna finentliga skotsk-engelska minoritet i Ulster som han ett halvt senare skulle egga till uppror mot ett självstyrt Irland. Som vanligt var den taktiska synpunkten avgörande för Randolph.

Valet ledde till att irländarna blev tungan på vägen; med deras stöd hade tories precis lika många röster som liberalerna. Efter en rad intriger och inre slitningar klarnade läget. Gladstone gick över på självstyrelselinjen under kritik av en minoritet bland liberalerna, de konservativa ställde "unionens" bevarande i centrum av sin propaganda och förberedde en ny tvångslag för Irland. I februari 1886 störtades Salisbury av liberaler och nationalisterna och Gladstone bildade sin tredje regering; i juni avslogs regeringsförslaget om irländsk självstyrelse genom att ett antal liberaler gick emot eller avstod från att rösta; i juli ägde än en gång nyval rum.

Under denna nya konstellation blev Randolph Churchill den mest ursinnige motståndaren till självstyrelsetanken. Hans valmanifester är ett av de hätskaste i den engelska parlamentarismens historia. Gladstone, "en gammal man som har brättom" (an old man in a hurry), förklarades "ägna sina sista dagar åt en konspiration mot Englands heder och Irlands välfärd, mera uppenbart lägsinnad och skändlig än någon av de talrika planer och komplotter som under ett kvartssekel upptagit hans fantasi"; självstyrelseförslaget sades vara

ett van
spekule
Colney
sjukhus
att ge
makt".
att spel

Randolph privat. Offentligt uppmannade han Ulster till uppror om Irland fick självstyrelse; han präglade satsen "Ulster will fight, and Ulster will be right" — en paroll som 30 år senare förde det brittiska riket till randen av inbördeskrig.

Belöningen kom snabbt. De konservativa och de från Gladstone avfallna liberalerna — de liberala unionisterna — fick majoritet i underhuset, Gladstone avgick, och Salisbury bildade sin andra ministär; i denna blev Randolph, segerns organisator framför andra, finansminister och ledare av underhuset och därmed regeringens andra man. Han stod nu på höjden av sitt rykte: vulgär och festlig på folkmöten, arrogant och skicklig parlamentsledare, societetslejon och äro vän med prinsen av Wales — "prinsen är svag för makt", skrev den till pär och utrikesminister "befordrade" Northcote (lord Iddesleigh).

Triumfen blev kort. Då man läser Randolphs tal under denna tid och framför allt den i James bok publicerade brevväxlingen med Salisbury blir detta väl begripligt. Randolph lade sig i allt, bråkade om allt. Han yrkade på en ny utrikespolitik med närmande till Tyskland och hade bakom utrikesministerns rygg hemliga samtal därom med den tyske am-

bassadören, han stred i timmar i kabinettet om stora och små frågor, han blev för varje vecka mera isolerad och mera anspråksfull. Det var tydligt att han siktade till att inom kort överta Salisbury's post, och hans metod att i breven till sin chef beteckna kollegerna som åsnor måste ha gjort den kloke Salisbury missnöjaktig även för egen räkning. Då Randolph vid budgetens uppgörande begärde indragningar på anslagen till försvaret kom den avgörande konflikten. Randolph begärde avsked, inte på allvar men som påtryckning; Salisbury tog honom på orden och beviljade utan vidare avskedsansökan (december 1886). Typiskt är att Randolph innan avskedsansökan överlämnats gav den för publicering till Times. Det påstas rent av att Randolph krävde Times stöd som ersättning för nyheten och av redaktören Buckle fick svaret "man kan inte muta Times". Berättelsen om dessa dagar verkar mardröm: Randolph påträngande, intrigant, skrytsam och ängslig om vartannat, alltmera obehärskad i uttalanden och uppträdande, den irriterade och uttråkade Salisbury som under yttre beklaganden och inre glädje finner kollegan och rivalen mogen för likvidation. Randolph trodde att Salisbury inte skulle finna någon ersättare för honom, men den liberala unionisten Goschen, berömd ekonom, blev finansminister. "Jag glömde Goschen" är ett ord som ofta tillskrivits Randolph; även om han inte yttrade det, speglade det säkert hans tanke.

Randolph levde ännu nio år, men han kom aldrig tillbaka till infly-

tande och makt. "Partimaskinen krossade honom", har det sagts. Det synes riktigare att säga att han gjort sig och fortsatte att göra sig omöjlig. Han angrep sina partivänner och liberalerna med samma ilska, men lyckades framför allt reta de konservativa. Viktigare var kanske att han var sjuk och blev allt sjukare. Hans uttalanden, alltid extrema och extravaganta, blev barocka; på ett folkmöte förklarade han att aristokratin och arbetarna måste enas om sina gemensamma ideal, "sport och osedlighet". Champagnen och konjakten, tidigare en pikant accessoar, tenderade att bli last. Han började sluddra i sitt tal, och småningom blev det självklart att det underhus som en gång jublat åt hans infall blev tomt då han talade. Bland de gentlemän som i det sista låtsades höra på honom var den man som han mest förhånat och förföljt — Gladstone. Efter fåfänga försök att finna lugn och hälsa i resor dog han, fysiskt och psykiskt ett vrak, i januari 1895.

Vilken var sjukdomen? I engelska böcker nämns helt allmänt "paralysis", förlamning; privat brukar man tala om en av syfilis framkallad paralysis générale. När sjukdomen utbröt är oklart; skilda författare har olika dateringar, och hos Rosebery skiftar dateringarna från sida till sida. Detta sammanhänger antagligen med svårigheten att klarlägga när den för Randolph alltid utmärkande upphetsningen och överdriften började ta sig rent patologiska uttryck. En framstående svensk specialist som jag tillfrågat tvivlar inte på att syfilitisk paralysis förelåg. Sjukdomens förlopp synes emellertid delvis ha varit atypiskt; det tog exceptionellt lång tid mellan de första symptomen — sannolikt 1886—1888 — och döden.

Den bild jag sökt skissera av Randolph Churchill stämmer i mycket med de kritiska reflexioner som gjordes av många av hans samtida. Den stämmer för allt, enligt min mening, med de sakliga uppgifter som finns i biografier och memoarer — även hos de beundrande tecknarna Winston Churchill, Rosebery och James. Men den kontrasterar i mycket mot de sammanfattande omdömen och karaktäristiker som ges av de sistnämnda författarna. De ser alla Randolph vackert; felen och bristerna blir blott skönhetsfläckar. Dessa uppskattande porträtt — särskilt Winston Churchills — har såvitt jag förstår kommit att dominera den engelska traditionen. En legend om Randolph har uppstått, synes det mig: Randolph som den politiske riddaren utan fruktan och tadel, Randolph som reformator och profet i engelsk politik, Randolph som torydemokrat. Jag skall sluta med att diskutera denna fråga.

En allmän förklaring till legenden är kombinationen av lysande framgång och totalt misslyckande. Denna tragik tjuvar, samtidigt som den avväpnar avunden och illviljan. Om de döda ingenting annat än gott — denna paroll, som möjligen är försvarlig till begravningsdagen, har i Englands konventionella biografiska litteratur en ovanligt lång giltighetstid, och den gäller alldeles särskilt dem vilkas liv försonas och förgylles av förfall, olyckor och en tidig död. De som en gång kallade Randolph skojare, charlatan och streber är döda, och deras röster tystnade redan inför Randolphs undergång.

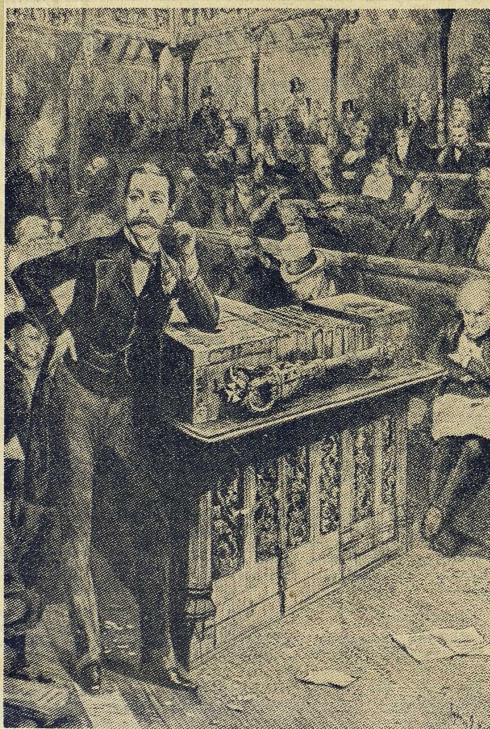
Winston Churchills bok är skriven av en son som visserligen blott någon enda gång kom fadern nära, men som vuxit upp i atmosfären kring honom — glansen, festligheten, föreläsningen i stor stil. Sonens likhet med fadern är uppenbar: intelligensen, talekonsten, ärelystnaden, hänsynslöshe-

ett vanvett som inte kunde ha spekulerats ut i "Bedlam eller Colney Hatch" (engelska sinnessjukhus); avsikten påstods vara att ge Gladstone "en diktators makt". "Nu är ögonblicket inne att spela ut Ulsterkortet", yttrade

ten, djärvheten, växlingen mellan självglädje och depression, känslan av att spela en stor roll på den främsta av världens teatrar, en patriotism som kanske mindre är kärlek än en sammansmältning med Englands öde och storhet. Sonen såg också i fadern en förebild, om också en förebild med varnande drag; man kan till och med få intrycket att den unge man som skrev biografen kände sig som faderns arvtogare och hämnare, då han lämnade tories och övergick till den segrande liberalismen. Winston skrev på visst sätt sin egen biografi, skildrade fadern sådan sonen ville vara — utan tragedien.

Roseberys porträtt är ett vänporträtt, skrivet av en man som inte kände eller i varje fall upphört att känna rivalitet med Randolph och som aldrig direkt tävlat med Randolph. Rosebery var liberal, Gladstones adjutant, sedan sin ungdom medlem av överhuset; då han tecknade vännen tio år efter dennes död var "all passion slut" och politiken övergiven efter en lysande dilettantism som utrikes- och premiärminister. Vad han främst får fram hos Randolph är munterhet och kvickhet vid glada middagar — en kvickhet som fick sin krydda av indiskretioner och cynism. Den tid de båda träffats var ungdomen, och glansen i Roseberys bild beror mycket på att Randolph för honom var ungdomen, sedd genom den sena medelålderns vemodiga längtan tillbaka. Men även Rosebery talar om Randolphs saknad av skrupler som förutsättning för hans framgång; då han skyler över felen genom att förklara Randolph "i högsta grad mänsklig" brukar han en kliché som inte anstår en så reflekterad författare. Den senaste biografen, James, är en korrekt, föga engagerad yrkesman, som har ambitionen att publicera nya dokument utan att revidera traditionella föreställningar.

Man har sökt att pryda Randolph Churchill även med en åskådning, en ideologi. Det är

Randolph Churchill som ledare av underhuset — Gladstone lyssnar.
Teckning ur Graphic.

misslyckat. Allt tyder på att Randolph inte bara var främmande för alla s k livsproblem, att hans liv var aktioner, nöjen, skvaller och intriger, utan att han också i politiken verkade blott från fall till fall, eller snarare från sprängbräda till sprängbräda. Särskilt Winston söker göra honom till en genomtänkt torydemokrat, en konservativ partiman med radikala idéer. Men denna torydemokrati — en gång uttryckt så att "torydemokrati är en demokrati som stöder torypartiet" — framstår som en sprängbräda bland andra, ett försök att genom några oförbindliga fraser à la Disraeli vinna arbetarna för högern. Joseph Chamberlain visade under åtskilliga år på 1870- och 1880-talen verkliga tecken på politisk och social radikalism (kritik av monarki, överhus, statskyrka, egendomskoncentration), och han blev dock snart en ledande konservativ minister; hos Randolph Churchill finner man ingenting sådant, utom möjligen ett aristokratiskt förakt för köpmän och medelklass och en vilja att binda den okunniga massan vid "the gentlemen of England".

HERBERT TINGSTEN